

บทที่ 3

ความเชื่อของลี้ชู่กับการจัดการทรัพยากรป่าไม้

ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและการทำลายระบบนิเวศบนพื้นที่สูงในประเทศไทย มักจะได้รับการกล่าวอ้างว่าชาวเขาเป็นต้นเหตุของปัญหา แต่ถ้าพิจารณาด้วยความเป็นธรรมแล้วจะพบว่า ต้นเหตุนั้นมีอยู่หลายอย่าง นับตั้งแต่การผลักดันของชาติมหาอำนาจ ที่ยับยั้งการแพร่ระบาดของพืชเสพติด ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอนบน ทำให้รัฐบาลไทย เริ่มมีนโยบายที่จะพัฒนาชาวเขาเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว เช่น ปัญหาการปลูกฝิ่น ปัญหาการทำลายป่าและปัญหาความมั่นคงบริเวณชายแดน มีโครงการพัฒนาชาวเขาในรูปแบบต่างๆ ในขณะที่เดียวกันก็มีการเผยแพร่วัฒนธรรมชาวพื้นราบ ค่านิยมการเป็นคนไทย ให้เป็นที่ยอมรับในหมู่ชาวเขา ขณะเดียวกันการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ได้นำไปสู่การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสิ้นเปลือง โดยเฉพาะทรัพยากรธรรมชาติซึ่งอยู่ในพื้นที่ป่าเขา บนพื้นที่สูงทางตอนบนของประเทศ ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างหน่วยงานของรัฐ คนพื้นราบและชาวเขา ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติบนพื้นที่สูง เดิมชุมชนชาวเขาเคยจัดการดูแลอยู่ก่อนแล้ว แต่รัฐไม่ได้ให้การยอมรับอย่างเป็นทางการ นอกจากนั้นรัฐยังขาดความเข้าใจในสังคม และวัฒนธรรมของชาวเขา แต่ได้เข้าแทรกแซงและผูกขาดการจัดการทั้งหมด

ชุมชนชาวเขาเป็นชุมชนการเกษตรบนพื้นที่สูง ซึ่งมีความแตกต่างจากชุมชนพื้นที่ราบ มีปัจจัยที่ควบคุมการผลิตคือสภาพภูมิประเทศและภูมิปัญญาดั้งเดิม เป็นวิถีการเกษตรเพื่อยังชีพ ซึ่งมีการพึ่งพาซึ่งกัน และกันกับระบบธรรมชาติ จนเกิดเป็นวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของคนกับป่าโดยผ่านกระบวนการตามความเชื่อ และพิธีกรรมต่างๆ ที่มีความเข้าใจว่าการดำรงชีวิตนั้น ต้องมีความสมดุลกับธรรมชาติ ตัวอย่างเช่น ชนเผ่าลาหู่มีพิธี *มอเลเว* ซึ่งเป็นพิธีเซ่นไหว้เพื่อขอขอบคุณเทพารักษ์ในการปกป้องดูแลพืชผลในไร่ ในป่า ช่วยปกป้องดูแลรักษาผู้คนในหมู่บ้าน พิธีนี้กระทำบนภูเขาออกที่สูงที่สุด ในบริเวณนั้น เป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ที่สุด มีต้นไม้สูง ป่าที่ทำพิธีกรรมนี้ห้ามมิให้ตัดไม้ ห้ามหาของป่า ห้ามเด็ดใบไม้ ลำสัตว์ เผลป่าหรือปล่อยสัตว์เลี้ยงคางเขน เพื่อขอบคุณ บูชาเทพที่เป็นผู้ปกป้องคุ้มครองแผ่นดิน และเทพที่คุ้มครองรักษาพันธุ์และสัตว์กินพืชเป็นอาหาร เทพรักษาสัตว์กินเนื้อและเทพผู้ปกป้องคุ้มครองรักษาได้ดิน ชาวมังถื่อว่าป่าที่ทำพิธีเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพราะเป็นที่อยู่ของเทพ ห้ามมิให้มีการบุกรุก ตัดไม้ ลำสัตว์โดยเด็ดขาด เป็นต้น

ชนเผ่าลีซูเชื่อว่าสรรพสิ่งทั้งหลายในโลกนี้ มีหู่ซาเป็นเจ้าของ โดยมีเทพเจ้ามีชื่อค้ำมา และอีค้ำมา เป็นผู้ครอบครองดูแลรักษา จะต้องมีการทำพิธีขออนุญาตจากเทพเจ้าต่างๆ เช่น ถึงเวลาจะทำไร่ ก็ต้องขออนุญาตจากเทพอีค้ำมา และถึงเวลามีการล่าสัตว์ก็ต้องขออนุญาตจากอาปาห่มู่ เป็นต้น ตามความเชื่อของชนเผ่าลีซู ซึ่งสามารถแบ่งเทพต่าง ๆ จากใหญ่ไปสู่ระดับเล็ก ได้ดังต่อไปนี้

- 1) มะย้อสื่อค้ำ เป็นเทพเจ้าผู้ตัดสินความดีความชั่วของชนเผ่าลีซู ซึ่งเป็นสิ่ง สูงสุดของบพสวดโดยเฉพาะพิธีกรรมส้าละหลัวะ (พิธีเรียกขวัญใหญ่)
- 2) มีชื่อค้ำมา เป็นเทพเจ้าแห่งลมผู้ครอบครองแผ่นดิน ที่ดูแลรักษาสรรพสิ่ง ทั้งหลายที่อยู่บนโลก
- 3) อีค้ำมา เป็นเทพเจ้าผู้รักษาผืนแผ่นดินป่า (ดิน-น้ำ-ป่า)
- 4) อาปาห่มู่ เป็นเทพเจ้าผู้ดูแลรักษาชุมชนหรือคนในชุมชน
- 5) สื่อย้อสื่อค้ำ เป็นเทพเจ้าผู้ดูแลต้นไม้ หากมีการใช้ประโยชน์ ต้นไม้จะต้องขออนุญาตจากเทพองค์นี้ โดยเฉพาะการทำพิธีเรียกขวัญตั้งสะพานและการทำโลงศพ
- 6) จาถั่วสื่อค้ำ เป็นเทพเจ้าแห่งน้ำหรือขุนน้ำ มีการใช้ประโยชน์จากน้ำ จะต้องทำพิธีขอใช้น้ำจากเทพองค์นี้ โดยเฉพาะถ้ามีการเสียชีวิตขึ้น ญาติพี่น้องจะต้องชื่อน้ำจากเทพองค์นี้ก่อน ไม่งั้นนั้นวิญญาณผู้เสียชีวิตจะไม่ได้ดื่มน้ำในปรโลก (สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย, 2541 : 7; หลวง คามี, 2545 : สัมภาษณ์)

เทพต่าง ๆ ตามที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เป็นสัญลักษณ์ของความเชื่อ และภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า อากาศ และสัตว์ป่า ให้คงอยู่ในสังคมมนุษย์อย่างสมดุล โดยมีกระบวนการกลั่นกรองระบบคิดจากความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรมของชนเผ่าลีซู สืบเนื่องกันเป็นระยะเวลายาวนาน ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่ต้องอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลกัน โดยมีสิ่งเหนือธรรมชาติเป็นตัวเชื่อมโยงอย่างกลมกลืนและลึกซึ้งยิ่ง

3.1 การจำแนกป่าตามภูมิปัญญาของชนเผ่าลีซู

องค์ความรู้และภูมิปัญญาของชนเผ่าลีซู ได้มีการจัดจำแนกป่าทั้งเชิงนิเวศวิทยา สภาพป่าตามภูมิศาสตร์ทางกายภาพและป่าตามความเชื่อและประเพณี ซึ่งสามารถจำแนกป่าออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

3.1.1 เขตป่าหวงห้ามตามความเชื่อ

- 1) อายยาหู่คั่ว ป่าต้นน้ำ

2) ลาปีะดำ	ป่าบริเวณน้ำซึม
3) อาชยาคว	ป่าบริเวณน้ำศุด
4) อี้ค้ำมาหลัวะคว	ป่าที่ใช้เช่น ไหว้อี้ค้ำมา
5) อาป่าหุมู้อี้	ป่าบริเวณศาลเจ้าผู้ปกป้องดูแลชุมชน
6) หลีฮี้	ป่าช้าหรือป่าบริเวณที่ฝังศพ
7) ลยะลวู้คว	ป่าสะเดาะเคราะห์

3.1.2 ป่าที่จำแนกตามภูมิศาสตร์

- 1) **ชยาหุมู่ว** เป็นป่าที่มีลักษณะสภาพอากาศหนาวเย็น มีลักษณะเป็น ป่าดิบชื้น มีความหลากหลายของพันธุ์ไม้
- 2) **ลยวมยู่่ว** เป็นป่าที่อยู่ในเขตร้อน ป่าบริเวณนี้จะมีการผลัดใบเป็นส่วนใหญ่ เป็นพื้นที่ป่าที่เหมาะสมแก่การเกษตรและใช้สอย

3.2 พิธีกรรมของลี้ชู่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้

ชาวลี้ชู่ได้รับการถ่ายทอดความเชื่อสืบเนื่องกันมาว่า โลกเต็มไปด้วยผีทั้งผีป่าผีบ้านและมีทั้งผีดีผีร้าย ผีร้ายอาจทำอันตรายแก่คน สัตว์เลี้ยงหรือแม้กระทั่งพืชผลที่เพาะปลูกสำหรับในพื้นที่ป่าศักดิ์สิทธิ์ที่มีเทพเจ้าคอยดูแลรักษา ลี้ชู่ทุกคนต้องให้ความเคารพนับถือและต้องแสดงออกโดยพิธีกรรมเช่น ไหว้ ในหมู่บ้านลี้ชู่ที่สมบูรณ์แบบจะต้องมีศาลเจ้าประจำหมู่บ้าน ที่เรียกว่า อาป่าหุมู้อี้ซึ่งเป็นที่สิงสถิตย์ของเทพอาป่าหุมู้อี้ที่มีหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากหุมู่วาให้ดูแลผู้ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข นอกจากนี้ยังมีพลังที่จะทำให้ผู้คนมีความสุข ความเจริญ ปลูกพืชผลได้ดี และมีสุขภาพดีไม่เจ็บป่วย จึงต้องมีพิธีกรรมเพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณ บริเวณที่ตั้งศาลนี้จะเป็นป่าไม้ที่สมบูรณ์เหนือหมู่บ้าน บางหมู่บ้านมีอาณาบริเวณถึง 500 ไร่และยังเป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญของหมู่บ้าน พื้นที่นี้จะถูกกันไว้ ห้ามแผ้วถางหรือทำการเพาะปลูก ส่วนในบริเวณที่เป็นพื้นที่นอกหมู่บ้านจะเป็นพื้นที่ที่อยู่ในความดูแลของเทพอี้ค้ำมา ซึ่งมีหน้าที่ปกป้องดูแลพืชผลที่เพาะปลูกหรือโดยธรรมชาติอื่นๆ ให้อุดมสมบูรณ์ ต้องมีพิธีบวงสรวงในวันขึ้นปีใหม่ ป่าที่เป็นที่ตั้งศาลนี้จะอยู่สูงสุดเหนือหมู่บ้านและเหนืออาป่าหุมู้อี้กินพื้นที่ครอบคลุมป่าทั้งหมด ห้ามตัดไม้และทำการเพาะปลูกโดยเด็ดขาด ยกเว้นการหาอาหารและสมุนไพร การประกอบพิธีบวงสรวงนี้เรียกว่า หม้ออู่ถู่ ซึ่งกระทำหลังจากที่มีการไหว้ศาลอาป่าหุมู้อี้ ในวันขึ้นปีใหม่แล้ว

สองวัน การไหว้กระทำปีละหนึ่งครั้งและเป็นพิธีกรรมที่ผู้ชายเท่านั้นที่จะสามารถเข้าไปร่วมพิธีได้ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

หม้ออูกู หมายถึง การถวายผืนป่าให้เทพเจ้า *อิคัวมา* ซึ่งเป็นเทพเจ้าคุ้มครองเทือกเขาและผืนป่าในบริเวณนั้น และเป็นการขอพร เพื่อการดำเนินชีวิตที่ดีของผู้เข้าร่วมในรอบปีต่อไป

พิธีกรรมหม้ออูกู เป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับการคืนผืนป่า ให้เทพเจ้าแห่งขุนเขา ซึ่งเป็นการแสดงถึงการขอบคุณต่อเทพเจ้าต่าง ๆ เช่น *มีชีอัวมา* และ *อาปาโหม* ที่ดูแลรักษาและอวยพรให้คนในชุมชนได้มีพืชผล ป่า อากาศ น้ำ และสัตว์ป่า พิธีกรรมหม้ออูกูเป็นความเชื่อและเป็นวิถีชีวิตในการจัดการดูแลทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ของชนเผ่าลีซู ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าให้ฟังว่าเมื่อ 20 ปีก่อน มีชาวบ้านกลุ่มหนึ่ง ได้ไปตัดไม้และหาผึ้งกิน แต่ปรากฏว่าหาไม้ไม่ได้ จึงได้สาปแช่งในลักษณะที่ลบหลู่ต่อเทพ*อิคัวมา* ต่อมาช้างป่าได้ทำลายพืชพันธุ์และกระท่อมในสวนทั้งหมด ในที่สุดต้องทำพิธีขอขมาต่อเทพ*อิคัวมา* การทำลายต่างๆ จึงได้ยุติลง จากการบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ลีซูเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความ เชื่อฟังในเทพเจ้า*อิคัวมา* ที่ได้สืบทอดต่อกันอีกร้อยปี พันปี ชั่วลูกชั่วหลานต่อไป

เทพที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมหม้ออูกู

1.1) *มีชีอัวมา* เทพผู้ครองครองผืนแผ่นดินฟ้า

1.2) *อิคัวมา* ประกอบด้วย 3 องค์ดังนี้

(1) เทพผู้ครอบครองผืนแผ่นดินโลก ซึ่งเป็นเทพที่ไม่รับเนื้อสัตว์

(2) เทพผู้ครอบครองขุนเขา ซึ่งสถิตอยู่เทือกเขาสูงสุดของในแต่ละพื้นที่ โดยเป็นเทพที่รับเนื้อสัตว์ และเป็นเทพองค์หลักของงานพิธีกรรมหม้ออูกู

(3) เทพผู้ครอบครองผืนป่าย่อยในแต่ละขุนเขา ซึ่งจะรับเนื้อสัตว์ในการทำพิธีต่าง ๆ

1.3) *แลงย้าลือคำ* เทพผู้คุ้มครองขุนเขาที่อยู่ใกล้เคียง

1.4) *อาปาหุมู* เทพผู้ดูแลชุมชน

1.5) *ฆวาสิอ* เทพผู้ปกครองสิ่งชั่วร้ายที่เข้ามารบกวนในชุมชน

กระบวนการทำพิธีกรรมหม้ออุก

2.1) การเตรียมการ

- 1) ผู้เฒ่าผู้แก่คู่ฤกษ์ยามที่เหมาะสมในการทำพิธีกรรม
- 2) จัดเตรียมสถานที่ที่เหมาะสมต่อการจัดตั้งศาลเจ้าของเทพอิ้วดำมา ในขณะที่เดียวกันต้องมีต้นไม้ ที่สมบูรณ์ พร้อมทั้งจะเคิบโตได้อย่างน้อย 3 ต้น เพื่ออัญเชิญเทพ มีชื่อดำมา อิ้วดำมา ผู้ไม่รับเนื้อสัตว์ และเทพ แลดย่าลือผ่า (อิ้วดำมาผู้ครอบครองเทือกเขาบริเวณ โกล้เคียง)
- 3) จัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ในการเซ่นไหว้ และจัดสร้างศาลเจ้า อิ้วดำมา

2.2) ทำพิธีกรรม

- 1) อัญเชิญเทพเจ้ามีชื่อดำมา ผู้ครอบครองผืนแผ่นดินฟ้า โดยมีเครื่องเซ่นไหว้ ประกอบด้วย เทียน 4 แท่ง ข้าวสาร 1 กำมือ ชา 4 ห่อ ยาเส้น 4 ห่อ
- 2) อัญเชิญเทพเจ้าที่อยู่โกล้เคียงโดยเฉพาะ "แลดย่าลือผ่า" มีเครื่องเซ่นไหว้ ประกอบด้วย เทียน 4 แท่ง ข้าวสาร 1 กำมือ ชา 4 ห่อ ยาเส้น 4 ห่อ
- 3) อัญเชิญ "อิ้วดำมา" (ผู้ครอบครองแผ่นดิน) มีเครื่องเซ่นไหว้ ประกอบด้วย เทียน 4 แท่ง ชา 4 ห่อ ข้าวสาร 1 กำมือ ยาเส้น 4 ห่อ
- 4) หลังจากอัญเชิญเทพเจ้าทั้ง 3 องค์แล้ว ผู้ทำพิธีกรรมจะไปประจำอยู่หน้าแท่นบูชาเทพเจ้า หลังจากนั้นจะทำพิธี พร้อม ๆ กัน โดยเทพต่าง ๆ ดังนี้
  - อาปาหุมู มีเครื่องเซ่นประกอบด้วย ไก่ตัวผู้ 1 ตัว ตัวเมีย 1 ตัว น้ำ 2 แก้ว ข้าว 2 ถ้วย
  - หม่าโถ้ลือผ่า (ผู้ดูแลเทือกเขาบริเวณนั้น) มีเครื่องเซ่นไหว้ประกอบด้วย หมูตัวผู้ 1 ตัว ข้าว 2 ถ้วย น้ำ 2 แก้ว
  - อิ้วดำมา (ผู้ดูแลผืนป่าบริเวณนั้น) มีเครื่องเซ่นไหว้ประกอบด้วย หมูตัวผู้ 1 ตัว น้ำ 2 แก้ว ข้าว 2 ถ้วย
  - หมวาสือ (ผู้ดูแลป้องกันรักษาสิ่งชั่วร้ายที่มารบกวนชุมชน) เครื่องเซ่นไหว้ ประกอบด้วย ไก่ตัวผู้ 1 ตัว ตัวเมีย 1 ตัว น้ำ 2 แก้ว ข้าว 2 ถ้วย
  - คัดเลือกผู้ดูแลศาลเจ้า โดยมีกระบวนการคัดเลือก 2 แนวทางคือ ทำพิธีแล้วเสี่ยงทาย หรือเทพเจ้าเข้าทรงแล้วคัดเลือกโดยตรง ผู้ที่ได้รับคัดเลือกจะต้องเริ่มทำหน้าที่นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นไป จนกว่าจะมีการเปลี่ยนบุคคลที่จะมารับช่วงต่อไป ผู้ที่ได้รับเลือกจากเทพเจ้านั้นจะมีบทบาทหน้าที่ดังต่อไปนี้

- ♦ คูแลสาดเจ้าอีค้ำมา โดยการจตุรูปเทียนและทำความสะอาดทุกวันศีลของลี้ชู
- ♦ กำหนดวันเวลาในการทำพิธีกรรมหลัก ๆ ในรอบปี เช่น ภูษีเยะ (ปีใหม่) อ้อยี่ป่า ซือแป๊ะก๊าะ เป็นต้น
- ♦ ควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชน โดยอาศัยโครงสร้างอำนาจทาง ความเชื่อของอีค้ำมา

นอกจากนี้ในพิธีจะต้องมีการสวด ซึ่งในบทสวดมีเนื้อหาที่ถ่ายทอดเป็นภาษาไทยได้ดังนี้คือ ข้าแต่เทพยดาผู้ดูแลรักษาพื้นพิภพใต้ฟ้าผู้เป็นเจ้าชีวิตแห่งผืนป่าและทรัพยากรธรรมชาติแห่งนี้ วันนี้อยู่มาถึงวันแห่งสิริมงคลที่เราจะต้องมาทำพิธีกรรมตามจารีตประเพณีอันดีงาม จึงได้รวบรวมและจัดทำธงเงิน ธงทอง ไบชา ยาเส้น ไม้ค้ำผู้ ไม้ค้ำเมีย และหมูมาถวายท่าน ขอท่านได้โปรดมารับไป และเมื่อรับไปแล้วขอให้ท่านโปรดประทานพรให้เราเหล่าสมาชิกชุมชนญาติพี่น้อง มิตรสหายที่มาร่วมพิธีกรรมในวันนี้ ให้อยู่ดีกินดีมีความสุข คลาดแคล้วจากโรคภัยไข้เจ็บและสิ่งอันตรายทั้งปวง และขอให้ผืนป่าแห่งนี้ เป็นผืนป่าที่อุดมสมบูรณ์ มีต้นไม้ใหญ่เล็ก นกน้อยฝูงใหญ่ สัตว์ป่าหลากหลายมากขึ้นทุกวัน ตลอดจนขอให้ท่านช่วยคุ้มครองรักษาให้คงอยู่ยาวนาน อย่าให้ใครมาทำลายต้นไม้ สัตว์ป่า หากมีใครมาทำลาย ขอให้ท่านได้ลงโทษให้ผู้นั้นจงมีอันเป็นไป ขอให้หมู่บ้านแห่งนี้เป็นที่ชื่นชอบและกล่าวขานในทางที่ดี ไม่เป็นที่รังเกียจถูกตำหนิจากบุคคลภายนอก ด้วยเหตุนี้พวกเราจึงได้มาทำพิธี ตามประเพณีเพื่อให้ท่านช่วยคุ้มครองรักษาสรรพสิ่งทั้งหลายในผืนป่าแห่งนี้ และให้อ้อเป็นการคืนป่าให้ท่านอย่างสมบูรณ์ ณ บัดนี้ (สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย, 2541 : 10-17; อัมพร ตามี, หลวง ตามี, 2545 : สัมภาษณ์)

เมื่อวันที่ 25- 26 กุมภาพันธ์ 2545 ผู้ศึกษาได้ไปร่วมงานมหกรรมสืบสานวัฒนธรรมลี้ชูที่บ้านแม่มอญ ตำบลห้วยชมภู อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย จัดโดยเครือข่ายชุมชนวัฒนธรรมจังหวัดเชียงราย 5 หมู่บ้านอันประกอบด้วยชุมชนลี้ชูบ้านคอยช้าง บ้านห้วยไคร้ บ้านคอยถ้ำ ตำบลลาวี อำเภอแม่สรวย บ้านห้วยसान บ้านแม่มอญ ตำบลห้วยชมภู อำเภอเมือง โดยความร่วมมือขององค์กรการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านไทรงาม เครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมลุ่มน้ำ ของเครือข่ายชุมชนวัฒนธรรมลี้ชูอำเภอป่าเย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งสนับสนุนโดยโครงการเสริมสร้างองค์กรชุมชนเพื่อการพัฒนาสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูง - DOCOHEM และสมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย - IMPECT งานนี้จัดขึ้นเพื่อเป็นการเทิดพระเกียรติแม่ฟ้าหลวง อันเป็นการฟื้นฟูและสืบทอดภูมิปัญญาลี้ชูในการจัดการดิน น้ำ ป่าอย่างมีส่วนร่วม และให้เกิดความยั่งยืน ทำให้เกิดการเรียนรู้ภูมิปัญญาชนเผ่าในการจัดการทรัพยากร ทั้งนี้เพื่อเป็นการประกาศเจตนารมณ์ ใน

การดูแลต้นไม้ป่าให้มีความอุดมสมบูรณ์ โดยประสานความร่วมมือจากสังคม ทั้งภายในและภายนอกชุมชนอันเป็นการสนองนโยบายของรัฐในการจัดการทรัพยากรอย่างมีส่วนร่วม งานนี้จัดขึ้นครั้งแรกที่หมู่บ้านลิซุอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอนและคณะกรรมการมีมติให้จัดต่อเนื่องทุกๆ ปี

3.3 ความเชื่อเรื่องสัตว์ป่าของชาวลีซุ

ชาวลีซุ มีความเชื่อเกี่ยวกับสัตว์ป่าหลายชนิด ซึ่งเชื่อกันมานานว่า สัตว์ป่าเหล่านี้เป็นประโยชน์ต่อชีวิตของพวกเขา เป็นความเชื่อและจินตนาการที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ผูกพันเกี่ยวพันกับวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ ด้วยความเชื่อนี้บางส่วนจึงเป็นเหตุผลและความจำเป็นที่จะต้องกันพื้นที่ส่วนหนึ่งให้เป็นพื้นที่ป่าเพื่อที่สัตว์เหล่านี้จะได้มีที่อยู่อาศัยรวมทั้งเป็นแหล่งอาหารของสัตว์ป่าและสัตว์เลี้ยงเช่นวัว ควายนอกจากนั้นยังทำให้สัตว์ป่าเหล่านี้ได้รับการอนุรักษ์ไว้มิให้สูญพันธุ์ และนำไปสู่การรักษาระบบนิเวศ ซึ่งความเชื่อดังกล่าวอาจแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆคือกลุ่มสัตว์ที่ลีซุเชื่อว่ามีอำนาจต่อมนุษย์และกลุ่มที่มีความใกล้ชิดกับนิเวศต่อมนุษย์

3.3.1 สัตว์ที่มีอำนาจที่อาจก่อให้เกิดผลทางร้ายต่อมนุษย์และธรรมชาติ

1. ไก่ป่าและแก้ง

ไก่ป่าและแก้ง เป็นสัตว์ที่ชาวบ้านเชื่อว่าจะทำให้หมู่บ้านไฟไหม้ หากมีไก่ป่าหรือแก้งผ่านเข้ามาในหมู่บ้านก็จะเกิดไฟไหม้หมู่บ้าน หรือมีเรื่องเดือดร้อนเกิดขึ้นในหมู่บ้าน เพราะว่าไก่ป่าและแก้งมีสีแดง และความเชื่อนี้เป็นอุบายว่า ควรมีพื้นที่ป่าให้แก้งและไก่ป่าอาศัยอยู่จะได้ไม่ต้องเข้ามาดินในหมู่บ้านในอดีตบ้านดอยช้างเคยมีแก้งเข้ามาเป็นฝูง โดยผ่านมาจากทางหัวหมู่บ้านไปยังท้ายหมู่บ้าน ปีนั้นทำให้ผู้คนเสียชีวิตด้วยโรคอีสุกอีใสเกือบ 20 คน (หลวง ตามี, 2545 : สัมภาษณ์)

2. หมูป่า

เคยมีหมูป่าขึ้นบ้านแล้วทำให้บ้านหลังนั้นเสียชีวิต 3 คน ในเวลาไล่เลี่ยกันชาวบ้านเชื่อว่าหากมีสัตว์สี่ขาขึ้นบ้านเป็นสิ่งที่ไม่ดี อัปมงคล จะเกิดอาเพศ หากเห็นเข้าต้องไม่เอ่ยวาจา เจ้าของบ้านต้องเอาปิ่นยิงให้เสียชีวิต แล้วเหตุการณ์ต่างๆ จะคลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้นบ้าง และหากคนอื่นไปเห็นเข้าก็ห้ามเอ่ยวาจา หากจะเรียกเจ้าของบ้านต้องเรียกให้ได้ยิน ไม่เช่นนั้นแล้วสิ่งที่ไม่ดีจะย้อนกลับมาที่ตัวเองหากเจ้าของบ้านหรือคนอื่นไม่เห็น มันจะเดินขึ้นบ้านอยู่ถึงหลังคาดีได้อย่างน่าประหลาด หากมีคนเห็นมันจะสะดุด ล้ม ดังนั้นเพื่อที่จะไม่ให้มีหมูป่ามารบกวนนอกจากจะต้องไปไล่ล่าในบางฤดูแล้วยังต้องกันพื้นที่ป่าให้หมูป่ามีที่อยู่อาศัยและมีที่

สำหรับเป็นแหล่งอาหารของสัตว์ด้วย โดยเฉพาะในฤดูทำไร่ที่บรรดาผู้ใหญ่จะต้องไปทำงานในไร่ ซึ่งอยู่ไกล อาจเป็นอันตรายต่อเด็กและคนชรา (อัมพร คามี่, 2545 : สัมภาษณ์)

3.3.2 สัตว์ที่มีความใกล้ชิดและให้ความช่วยเหลือมนุษย์

1. นกนางแอ่น ชาวบ้านเชื่อว่า นกนางแอ่นจะนำมนุษย์ไปสู่สวรรค์ หรือไปสู่สุขคติ เพราะนกนางแอ่นจะเป็นพยานให้กับเทวดาในการนำมนุษย์ไปสู่สวรรค์ เป็นหลักการพึ่งพาอาศัยกัน นกนางแอ่นช่วยคน คนช่วยนกนางแอ่น ชาวลี้ชู่บ้านคอยข้างเชื่อว่า คนที่ทำร้ายหรือกินนกนางแอ่น จะหาความเจริญไม่ได้และจะมีอันเป็นไป (อัมพร คามี่, 2545 : สัมภาษณ์)

2. นกนางแอ่นบ้าน

เชื่อว่า เป็นพยานให้บนสวรรค์ สัตว์ต่างๆ เมื่อรอทำร้ายข้างทางไม่ได้ ก็ไปฟ้องเทวดาว่าครั้งมีชีวิตอยู่คนได้ฆ่าพวกตน นกนางแอ่นบ้าน ก็บอกว่า คนไม่ผิดเพราะสัตว์เหล่านี้กินอาหารที่คนให้ ดูพวกตน ที่อยู่บนคานจนปีกดำแล้ว คนยังไม่ฆ่าไม่ได้ทำร้าย เพราะไม่ได้กินอะไรของคน คนที่ทำร้าย หรือกินนกชนิดนี้ จะหาความเจริญในชีวิตไม่ได้ จะมีอันเป็นไปในไม่ช้า หลังจากที่ได้ทำร้ายนกชนิดนี้แล้ว ชาวเผ่าลี้ชู่เชื่อว่า สมัยก่อนเทวดาได้บอกกับกาให้เป็นที่ในการบอกข่าวคราวกับญาติของผู้ตาย ซึ่งอยู่คนละหมู่บ้าน เทวดาบอก กามีปีกและกาที่ร้องไม่เหมือนใคร มันจะร้องช่วงเช้าๆ โกลีฟ้าสาววิธีการร้องหากมันร้อง ทางข้างหน้าและใกล้ๆ คนที่เห็น ได้ยิน จะมีคนตายที่เป็นญาติใกล้เคียงอยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน หากมันร้องอยู่บนท้องฟ้าสูงๆ ก็เป็นญาติห่างๆ ที่อยู่คนละหมู่บ้านก็ได้ จึงเป็นสัตว์ที่ทุกคนไม่อยากพบเจอ เพราะกลัวเมื่อคนตายแล้ว (ลี้ชู่) ถ้าผู้ชายจะมีการยิงปืนและยิงธนูตามโลงศพ ห่อผ้าขาว (ในพิธี) เพราะเชื่อว่าเมื่อครั้งที่มีชีวิตอยู่ผู้ชายชาวเขาเผ่าลี้ชู่ ได้ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เมื่อตายแล้ววิญญาณสัตว์ที่โดนฆ่าเหล่านั้น ได้ไปคัดกรอกปากทางขึ้นสวรรค์ รอกจิก รอกัด (เพราะแค้นที่โดนฆ่า) ญาติคนที่ตายได้ยิงปืนยิงธนู และปิดผ้าขาว เพื่อไล่วิญญาณสัตว์ที่ถูกฆ่า เมื่อครั้งที่มีชีวิตอยู่หากเป็นผู้หญิงเผ่าลี้ชู่ ถือว่าผู้หญิงนั้นได้ฆ่าแต่สัตว์เล็กๆ เท่านั้น เช่น นก เป็ด ไก่ ปลา ในพิธีศพหญิงชาวเขาเผ่าลี้ชู่จึงมีแต่ผ้าขาวคอยปิดวิญญาณที่รอกจิกรอกัด (อัมพร คามี่, 2545 : สัมภาษณ์)

3. ช้าง

ช้างเป็นสัตว์ที่ชาวบ้านเล่าว่า มีความกรุณาปราณี และเกื้อกูลมนุษย์ ช้างและมนุษย์มีความผูกพันกัน มนุษย์ช่วยชีวิตช้างในนิทานปรัมปรา ในขณะที่ช้างให้ความสวยงามและนำคัมภีร์มนุษย์ ชาวลี้ชู่ คอยข้างเชื่อว่าเป็นสัตว์ให้โชคจึงไม่ทำร้ายช้าง (อาหมิมะ แซ่ช่าง, 2545 : สัมภาษณ์)

4. ควายแคะ

ควายแคะเป็นสัตว์ในจินตนาการ ที่ชาวบ้านเชื่อว่าทำคุณประโยชน์และช่วยเหลือมนุษย์มากในทุกด้าน ทั้งการไถนา การช่วยเหลือครอบครัวให้อยู่เป็นสุข ช่วยให้การครอบครัวของชาวบ้านมาพบกัน (ตามนิยายปรัมปรา) ควายแคะหน้าคล้ายลา ตัวเล็กกว่าพ่อ ขนฟูคล้ายควายตัวเล็ก ชาวลี้ชู่ คอยข้างเชื่อว่า เป็นสัตว์ที่พูดได้ ติดต่อดีสื่อสารกับมนุษย์ได้ (อะซีอิมะ ตามี่, 2545 : สัมภาษณ์)

5. ผึ้ง

ผึ้ง ชาวบ้านเชื่อว่าผึ้งเป็นสัตว์ที่ช่วยในการผสมเกสรของดอกไม้ ในขณะที่ช่วยเป็นพ่อสื่อให้กับมนุษย์ด้วย ผึ้งช่วยให้คู่บ่าวสาวอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวได้ยาวนาน ผึ้งที่มาอยู่ในบ้านเราจะนำโชคมาให้เรา ผึ้งไม่ได้ไปอยู่กับทุกบ้าน จะเลือกเฉพาะบางบ้านเท่านั้น คนไหนที่เห็นเหยี่ยวแปลว่าขี้เกียจ คนไหนถูกผึ้งต่อยแปลว่าขยัน ส่วนชาวล้านนาเชื่อว่า หลิงมีครรภ์ไม่ควรกินผึ้ง เพราะลูกที่เกิดมาจะมีนิสัยดุร้าย และบ้านที่มีผึ้งมาทำรังไม่ดี ทำให้อุบาทว์ ฉิบหายด้วยความเชื่อนี้ชาวลี้ชู่จึงไม่ตีผึ้งไปขายหรือนำมาเป็นอาหาร (เลาใส่ แซ่ย่าง, 2545 : สัมภาษณ์)

6. นกตบยุง

เป็นนกที่ร้องบอกฤดูกาล บอกเวลาฤดูเวลาางไร เสียงร้องคล้ายกับเสียงเหล็ก เสมือนหนึ่งร้องบอกให้คนเตรียมการตีมีด ตีเหล็กเพื่อเตรียมดาบไว้ได้แล้ว (อัมพร ตามี่, 2545 : สัมภาษณ์)

7. งูเหลือม

ชาวบ้านเชื่อว่า งูเป็นสัตว์ที่มีศีลธรรมไม่ทำร้ายผู้อื่น ถ้ามนุษย์คนไหนไปทำร้ายหรือขว้างปา งูเหลือมจะต้องมีอันเป็นไป เช่น บางคนบ้า บางคนไม่สบาย ส่วนใหญ่ชาวบ้านเชื่อว่า งูเหลือมมีคาถาอาคมวิเศษ ชาวบ้านให้ความเคารพไม่ล่างูมาขายหรือนำมาเป็นอาหาร (อัมพร ตามี่, 2545 : สัมภาษณ์)

8. เสือ

ชาวบ้านเชื่อว่า สัตว์ชนิดนี้ไม่ฉลาดเฉลียวกว่าสัตว์ชนิดอื่น แพ้มนุษย์เพราะสามารถหลอกเสือเข้าไปอยู่ในกระสอบ และทุบตีจนกระทั่งเสือให้สัญญากับมนุษย์ว่า ไม่สู้หน้าคนไม่ว่าจะเป็นเวลากลางวันหรือกลางคืน เป็นลักษณะการสอนเชิงจิตวิทยาของชาวบ้าน เพราะเสือเป็นสัตว์ดุร้ายมากขึ้นและคนน่ากลัวมากขึ้นมีเรื่องเล่าว่า นานมาแล้ว ควายไถนาอยู่กลางทุ่ง เสือได้เดินผ่านมาแล้วบอกควายว่า ตัวใหญ่ซะเปล่า ทำไมถึงให้คนใช้งาน ควายก็บอก คนถึงจะตัวเล็กแต่ฉลาดมีปัญญาเราสู้ไม่ได้ เสือก็ถามอันที่ฉลาดมันเป็นอย่างไร พอรุ่งเช้าควายก็บอกคนว่า “ควายอยากรู้ปัญญาของคน ความฉลาดของคน” เสือก็ถามคนว่าอยากจะทำหน้าตาของ

ความฉลาด ปัญญา มันเป็นอย่างไรร คนก็บอกว่า มีสติแต่ไม่ได้เอามา มันอยู่ที่บ้านเดี่ยวจะไปเอามาให้ดู เสียอยากรู้จักจะยื่นจะขอให้ไปเอามา คนบอกว่า จะไปเอาแต่กลัวเสียหนี ฉะนั้นขอมัดเสียไว้ได้ไหม เสียตกลง คนก็เลยให้เสียเข้าไปอยู่ในกระสอบแล้วมัดปากกระสอบไว้กับต้นไม้ หลังจากนั้นก็กลับไปเอาต้นไม้ที่มีหนามยาวๆมา แล้วบอกเสียว่าพร้อมจะดูรึยัง เสียบอกพร้อม คนก็ลงมือตีและบอกกับเสียว่า นี่คือปัญญา นี่คือความฉลาด เสียทนความเจ็บปวดไม่ไหวก็บอกว่า “ฉันทุ้แล้ว ต่อไปหากเจอคนกลางวันจะหนีห่าง ไม่พบเจอคน 3 ลูกคอย กลางคืนจะขอห่างจากผู้คน 3 วา” คนจึงยอมปล่อยเสียไป ความเชื่อนี้ทำให้เกิดแนวคิดที่ต้องกันพื้นที่ป่าไว้เพื่อสัตว์ชนิดนี้ได้มีที่อยู่อาศัยจะได้ไม่มารบกวนคน (เลาใส้ แซ่อย่าง, 2545 : สัมภาษณ์)

9. สุนัข

มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับสุนัขว่า กาลก่อนเมื่อครั้งที่ข้าวก่ำลูกมะพร้าว มีหญิงนางหนึ่งหลังจากทานข้าวแล้วเสร็จลูกของนางได้อูจจาระ นางได้เอาเปลือกข้าวเช็ดก้นให้ลูก ข้าวน้อยใจและโกรธ จึงได้หนีกลับบ้านซึ่งอยู่คนละฟากทะเล คนก็เลยไม่มีข้าวกิน ได้อาศัยเผือกมันกิน อยู่มาวันหนึ่ง สุนัขได้ไปเยี่ยมข้าว ระหว่างทางต้องว่ายน้ำข้ามทะเลไป พอไปถึงก็ไปตะกายข้าวก่ำที่ตากไว้ ข้าวก่ำกินทุกวัน ซึ่งเป็นลูกข้าว แม่ข้าวก่ำลูกมะพร้าว แล้วก็ว่ายน้ำกลับมาหาคน ข้าวได้ถูกน้ำทะเล ลมทะเลพัดไปหมด เหลือติดตรงหางของสุนัข 3 เม็ด คนจึงนำมาปลูกและกินจนถึงทุกวันนี้ ชาวเขาเผ่าลีซู เวลาถึงประเพณีกินข้าวใหม่ จะเอาเผือก มัน ข้าวให้สุนัขกินก่อน แล้วคนค่อยกินทีหลัง เพื่อขอบคุณที่สุนัขเอาข้าวมาให้คนได้กินและชาวลีซูไม่ล่าสุนัขป่าและไม่กินเนื้อสุนัขเลย (อัมพร ตามี, 2545 : สัมภาษณ์)

10. ปลาเงิน

ปลาเงินที่บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ สมัยก่อนเป็นบ่อน้ำหนองธรรมดาและเป็นที่เคารพของชนชาวเขาเผ่าลีซู หลังจากที่มีผู้คนย้ายเข้ามาในหมู่บ้านเป็นจำนวนมาก ทั้งชาวเขาเผ่าจีนฮ่อและ อาข่า ทำให้บริเวณน้ำที่ปลาอยู่แห้งลง สมัยก่อนเคยมีคนสองแม่ลูกมาจากที่อื่น ผ่านมาแถวบริเวณที่มีปลาเงินอยู่ (ความจริงจะมาดื่มน้ำ) ก็เกิดอยากจะจับปลาไปกิน ทั้งสองได้เอาเกลือ ผริกผสมข้าวแล้วโรยให้ปลาในบ่อกิน หลังจากปลาไม่ว่ายน้ำแล้ว (ตาย) ทั้งสองก็จับปลาไปกินที่บ้าน แล้วทั้งสองก็เสียชีวิตในเช้าของวันต่อมา เมื่อ 10 ปีที่ผ่านมา ได้มีคนขึ้นไปจับปลามากินปีนั้นแผ่นดินแยก ดินถล่มทลาย ฝนตกผิดปกติ ฟ้าคำรามอย่างน่ากลัว ลมพัดต้นไม้หัก น้ำท่วมอย่างไม่น่าจะเป็น ในปัจจุบัน บริเวณที่เป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์นั้น ได้จัดเป็นบ่อน้ำอย่างสวยงาม เพื่อให้ผู้คนที่มาเที่ยวได้ดื่มน้ำศักดิ์สิทธิ์ และจัดเป็นสำนักสงฆ์ เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และเป็นพื้นที่อนุรักษ์อีกแห่งหนึ่งของหมู่บ้าน (อัมพร ตามี, 2545 : สัมภาษณ์)

ปัจจุบันในพื้นที่ป่าบ้านคอยช้างยังมีสัตว์ป่าจำพวกหมูป่า ไก่ป่า เก้งและสิงอยู่บ้าง โดยเฉพาะนกจะได้รับการอนุรักษ์เป็นอย่างดีเช่นการห้ามตัดถนนในช่วงฤดูการวางไข่ในเดือน พฤษภาคมถึงเดือนกรกฎาคม (สุชาติ ตามี, 2546 : สัมภาษณ์)

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University